

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015 October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SOSYALİZM: TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN
CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NE BAKIŞI VE ÖZGÜN BİR DÜŞÜNÜR VE SİYASET ADAMI
OLARAK MEHMET ALİ AYBAR**

**SOCIALISM IN REPUBLIC OF TURKEY: GENERAL VIEWPOINT OF COMMUNIST PARTY OF
TURKEY TO REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY, AND MEHMET ALI AYBAR AS A UNIQUE THINKER
AND POLITICIAN**

Bülent AKKUŞ*

Öz

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyalizm düşüncesi ve hareketlerinin tarihi açısından iki farklı dönemde, çalkantılı tarih içerisinde bile konumlanmasını sürdüren iki farklı bakışın ve duruşun simgesi haline gelen noktaların devam eden bir analizini yapmayı amaçlamaktadır. Kurulduğu tarihten itibaren legal yönetimle hep sorunları olan geleneksel Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) Kemalist Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarına genel bir bakışın yanı sıra özelde 1935 yılındaki konumunun analizi ile 1960'lardan itibaren Türk siyasal hayatında özgün kişiliği, düşünceleri ve eylemleriyle adından söz ettiren bir siyaset adamı olarak Mehmet Ali Aybar'ın 1968 tarihli, "Türkiye İşçi Partisi (TİP) Üçüncü Kongre Konuşması"nın, onun düşünceleri ve dönemin sosyalist hareketlerinin dengeleri açısından bir analizinin yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Mehmet Ali Aybar, Türk Siyasal Hayatı, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye İşçi Partisi Üçüncü Kongre Konuşması, Türkiye Komünist Partisi.

Abstract

This study aims to make an ongoing analysis of points that have become symbols of two different views and stances which maintain their positioning even in turbulent history in terms of two different periods of socialism thought and movements in the Republic of Turkey. It is purposed that to make the analysis of general viewpoint to the government of Kemalist Republican People's Party by traditional Communist Party of Turkey which has problems with the legal administration for the date of establishment, right along with the special analysis of its position in 1935 and 1968-dated "The Conversation at the Third Congress of Workers Party of Turkey" by Mehmet Ali Aybar who is a politician mentioned frequently with his unique personality, thoughts and actions in Turkish political life beginning from 1960s.

Keywords: Republican People's Party, Mehmet Ali Aybar, Turkish Political Life, Workers Party of Turkey, The Third Congress Speech of Workers Party of Turkey, Communist Party of Turkey.

TÜRKİYE'DE SOLUN KISA TARİHİ (1960'A KADAR)

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Sol İdeoloji

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalist düşünce 19. yüzyılın sonlarında yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde, daha çok "azınlıklar" arasında yayılan sosyalist düşünce, özgül milliyetçiliklerin etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda tek bir sosyalist hareketin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bunun yerine bu dönemi her milliyetten sosyalistlerin ayrı ayrı etkinlik gösterdiği bir dönem olarak adlandırılabilir.

Tanzimat ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda komünizmin tarifi yerine geçen "iştirak-i emval ve iyale" dair önemli tartışmalar yapılırken, bu dönemde komünist tabiri de kullanılmıştır. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yayınlanan dergi ve gazetelerde "Komün", "Birinci Enternasyonal" ve "Komünizm" konuları gayet ilgi çekmiştir (Sadi, 1994: 45). "İbret" ve "Basiret" gibi yayın organları çevresinde toplanan Komün ve Enternasyonal yanlıları "sınıf" ve "sınıf mücadelesi" gibi kavramları kullanmamışlardır (Akdere ve Karadeniz, 1996: 17-18). Komün karşıtları ise statükonun devamını savunmak ve Komün'ü karalamak için "mal ve kadınlar üzerindeki ortaklık" söylemini kullanmışlardır (Akdere ve Karadeniz, 1996: 18).

Birinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, komünizmin karşısında sosyalizmi savunan ve İslamiyet ile sosyalizmi bağdaştırmaya çalışan yazarlar göze çarpmaktadır. Tercüman-ı Şark Gazetesi'nin Yazı İşleri Müdürü Şemseddin Sami bu isimlerin en önemlilerinden biridir.

İkinci Meşrutiyet dönemine kadar sosyalizm, Müslümanlar arasında çok az bir aydın tarafından ilgi görmüştür. Bu dönemde, bütünleştirici bir rol oynamak isteyen Osmanlı aydını, sınıf mücadelesi ve saflaşma anlamına gelen sol ideolojiye uzak durmuştur.

Gerçek anlamda bir işçi derneğine rastlanmamakla beraber, 1866 yılında, amacı “fakir işçilere, din ve milliyet farkı gözetmeksizin iş bulmak ve gerekli iş araçlarını sağlamak” olan “Ameleperver Cemiyeti” kurulmuştur (Güzel, 1993: 56). İlk grev, Şubat 1872’de telgraf üyeleri tarafından gerçekleştirilirken, İkinci Meşrutiyet’e kadar çok sayıda grev gerçekleştirilmiştir. Karakışla’nın vurguladığı gibi 50’den fazla grevin gerçekleştiği bu dönemde, bu grevlerin çoğu örgütlü olarak değil fevri iş bırakmalar şeklinde kendiliğinden gerçekleşmiştir (Karakışla, 1998: 188).

İslamiyet ile sosyalizmi uzlaştırmaya çalışan görüşler, İkinci Meşrutiyet’ten sonra daha da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Buna göre, hem Müslümanlar hem sosyalistler tefeciliğe karşı ve her ikisi de enternasyonalistti. Bu dönemde grev sayıları hızla artarken, çıkan grevlerin en önemlileri demiryolu ve ulaştırma alanında olmuştur (Tunçay, 2000: 29). Greve giden Osmanlı işçilerinin temel isteği, ücret artış talebi olmuştur. Bu grevlerden yabancı sermayeli şirketler de etkilenmiştir; fakat bu grevlerin “anti-emperyalist” olduğu anlamına gelmemektedir.

Karakışla’nın deyimiyle, Osmanlı işçilerinin en az yarısının katıldığı 1908 grevini hükümet zorla bastırarak Tatil-i Eşgal Kanunu’nu ilan etmiştir (Karakışla, 1998: 188). Bu kanunda geniş bir genel hizmet anlayışından hareket edilerek, bu kavrama giren kurumlarda sendika kurulması yasaklanmış ve kurulmuş olan sendikalar feshedilmiştir. Grev hakkı çok kısıtlanmış ve anlaşmazlıkların öncelikle uzun bir uzlaşma sürecinden geçmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte İttihat ve Terakki’nin siyasal özgürlüğü tamamen yok ettiği 1913 yılına kadar, bir takım işçi hareketleri devam edebilmiştir (Tunçay, 2000: 30).

Bu dönemde, Osmanlı sosyalist hareketinin işçi hareketlerini yönlendirebilecek ve yönetebilecek birikimden ve yeterli güçten yoksun olması, başka bir deyişle, sendikal anlamda bir örgütün olmaması, grevlerin büyük çoğunluğunun kendiliğinden gelişmiş, arkasında güçlü bir işçi örgütlenmesi ve sendikaların önderliği bulunmayan grevler olarak nitelenmelerine neden olmaktadır.

Bu dönemde, “sosyalist” adı ile kurulan ilk partiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Eylül 1910’da Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) ve daha sonra gene Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) dönemin ilk partileridir. OSF, parti programında anayasal yönetim, genel oy hakkı, grev ve sendika yasaklarının kaldırılması, herkese parasız eğitim, günde sekiz saat çalışma ve sigorta hakkına yer vermiştir. OSF, bu dönemde, İştirak, İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet adlı yayın hayatları iki sayı ile yirmi sayı arasında değişen süreli yayınları yayınlamıştır (Okay, 1996: 42-49). Bu iki parti, liberal denilebilecek ve İslamiyet ile bütünleşmeye çalışan fikirler öne sürerken aynı zamanda Marx, Lassale ve Jaures’ten bahsederek bu sosyalistlerin izinde yürüdüklerini anlatmışlardır (Sadi, 1994: 394).

Sovyet Devrimi ve Türkiye’de Sol Akımlar

1917 Ekim Devrimi ile Çarlık Rusyası tarihten silinmiş ve yerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) almıştır. Bu dönemde, Türkiye’nin sosyalist çizgisi Sovyet Devrimi’nden ayrı düşünülemez. Türkiye’de “emperyalizm karşıtlığı” düşüncesi, Ekim Devrimi’nin telkin ettiği bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sovyet Devrimi’ne olan ilginin ve devrimin Türkiye’ye etkilerinin iki yönlü olduğu görülmektedir. Bir yandan Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki yenilgisinden sonra devleti kurtarma ve yeniden yapılandırma çabasında olan kadrolar Bolşeviklere ve sosyalizme yakınlaşırken, bir yandan da Sovyet Devrimi’nin etkisi ile Anadolu’da, İstanbul’da ve yurtdışında etkinlik gösteren sol gruplar ortaya çıkmıştır.

Kurtuluş Savaşı’nı yöneten kadro, Sovyetler’in desteğini elde etmenin stratejik bir zorunluluk olarak görmekteydi. Türkiye’de sol hareketler bu dönemde, SSCB-Türkiye-İngiltere ilişkileri ekseninde gelişim göstermiştir.

Sol akımların ve işçi hareketlerinin asıl gelişme dönemi ise 1919-1923 yılları arasında olmuştur. 1919-1923 dönemindeki “sol” adı altında kurulan partiler üç grupta ele alınabilir:

1. Millici güçlerin denetimi altında kurulan Halk Zümresi, Yeşil Ordu ve Resmi Türkiye Komünist Partisi gibi örgütlenmeler.
2. Ekonomik savaşıma öne alan ve İkinci Enternasyonal paralelinde görülen Sosyal Demokrat Fırkası (SDF), Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF), TSF’nden ayrılan Müstakil Sosyalist Fırkası (MSF), Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası (TİSF) gibi örgütlenmeler.
3. Komintern’e (Üçüncü Enternasyonal) bağlı olan Türkiye Komünist Partisi (TKP), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF).

Kurulan Partiler

Enver, Cemal, Talat, Dr. Nazım gibi ittihatçılar tarafından Almanya’da kurulan “Şark Kulübü” daha sonra Rusya’ya taşınarak 1919 yılında Bakü’de bir Türkiye Komünist Partisi kurulmuştur. Bu doğrultuda,

Büyük Millet Meclisi'ndeki geniş ölçüde İttihatçılardan kurulu olan "Halk Zümresi" isimli grupla iletişim sağlanmış ve İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadi'nin Türkiye seksiyonu gibi düşünülen Halk Şurular Fırkası kurulmuştur. Bu işbirliği çabasının bir ürünü olarak, "Mesai" isimli bir program yayımlanmıştır. İttihatçıların sola yönelme sebepleri Sovyet desteğini almaya yönelik taktik bir tutumdur.

Bu faaliyetlerle ilişki içinde bulunan ve yine Meclis'teki Halk Zümresi grubuna dayanan Yeşil Ordu isimli bir örgütlenme bulunmaktadır. Sovyetlerle yapılması zorunlu olan işbirliğine ortam hazırlamak amacı ile kurulan Yeşil Ordu, "Bolşevikliğin İslam'ın uygulanmasından başka bir şey olmadığı" şeklinde bir teze dayandırılmıştır. Yeşil Ordu, bir çeşit İslam sosyalizmine yakın görünmekle beraber, faaliyetlerinin Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde olduğu da bilinmektedir. Ancak, Çerkes Ethem'in bu örgüte katılması, Mustafa Kemal'in örgütün faaliyetini durdurmak için harekete geçmesine sebep olmuştur. Yeşil Ordu, 1920 sonbaharında kesin olarak feshedilmiştir (Tunçay, 2000: 85-89).

Mustafa Kemal, dağıtılan bu gruptan bir kısmına Resmi Türkiye Komünist Partisi'ni kurdurmuştur. Tokat Mebusu Nazım önderliğindeki bir grup ise farklı bir çizgiye yönelerek THİF'ye katılmıştır (Tunçay, 1972: 18).

Mustafa Kemal, Resmi TKP aracılığıyla, solu denetim altına almayı ve Sovyetler'in desteğini tek başına elde etmeyi amaçlamıştır. Resmi TKP'nin Anadolu'da Yeni Gün isimli bir yayın organı bulunmaktadır. Resmi TKP'nin ömrü 3 ay sürmüş ve 1921 yılındaki solu bastırma dalgasının içinde bu parti de kendiliğinden eriyip gitmiştir (Tunçay, 2000: 94).

1919 yılından itibaren milliyetçilik sol düşünce ve hareketlerin içine sızmaya başlarken, İslam'ın da azalarak dahi olsa bu düşünce içinde yer bulduğu görülmektedir. Bu dönemde, OSF'nin kurucusu Hüseyin Hilmi, TSF'yi kurmuştur. Hilmi, bu dönemde önceki dönemin aksine İslam üzerine fazla durmamaktadır (Tunçay, 2000: 94). TSF, 1919-1922 yılları arasındaki işçi hareketlerini yönlendirirken, birçok işçi örgütünün de kurulmasında rol oynamıştır.

1920 yılında yapılan TSF'nin ikinci kongresinde kabul edilen tüzükle partinin tamamen Hüseyin Hilmi'nin diktatörlüğü altına sokulmasından ve çok geçmeden partinin bölünerek Hilmi'nin yolsuzluk gibi iddialarla suçlanmasından sonra partiden kopmalar meydana gelmiştir. TSF'nden ilk ayrılma 1921 yılında gerçekleşmiştir. TSF lideri Hüseyin Hilmi ile anlaşamayan partililer, bu tarihte partiden ayrılarak, TİSF'yi kurmuşlardır.

1922 yılında TSF'nin kongresi toplandıktan sonra, TSF'den ayrılan partililer ise MSF'yi kurmuşlardır. Çok geçmeden Hüseyin Hilmi'nin de esrarengiz bir şekilde öldürülmesiyle, TSF de büsbütün dağılmış ve tarihe karışmıştır (Tunçay, 2000: 40-41).

İkinci Enternasyonal çizgisindeki bir diğer örgüt ise, Sosyal Demokrat Fırkası'dır. SDF, 1918 sonlarında Dr. Hasan Rıza adlı eski bir ittihatçı tarafından faaliyete geçirilmiştir. Parti'nin 1919 başlarında yayımladığı program ve beyannameye göre, Parti'nin amacı, bütün işçileri çalışma hayatlarının düzenlenmesini, sendikalar halinde örgütlenmelerini, geçinmelerini, durumlarının yükseltilmesini ve kaza, hastalık, yaşlılık gibi hallerde yardım görmelerini sağlamaktır. Fazla etkili olamayan SDF, 1922'de gerçekleşen ayrılmalar sonucunda kendiliğinden dağılmıştır (Tunçay, 2000: 42).

Kökenleri Almanya'ya dayanan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Şefik Hüsnü önderliğinde Türkiye'de örgütlenmiştir. TİÇSF, Ethem Nejat, Hilmioğlu İsmail Hakkı, Vedat Nejat, Baytar Ali Cevdet gibi isimlerden oluşmaktadır. Temmuz 1919'da kuruluş hareketlerine başlayan parti Eylül 1919'da kurulmuştur. Parti'nin Temmuz 1919'daki ilk kuruluş başvurusu reddedilirken, ikinci başvurusunu Eylül 1922'de yapan Parti, kuruluş iznini beklemeden kendisini kurulmuş sayarak çalışmaya başlamıştır (Tunaya, 1999: 483). İlk lideri Mehmet Vehbi Sarıdal'dır.

TİÇSF, kuruluşundan sonra, bir "kuruluş bildirisi" ve "asgari parti programı" yayımlamıştır. Programın ilk maddesinde, Parti'nin Büyük Millet Meclisi'nin saltanatın ilgası, milli egemenliğin sağlanması kararlarını kabul ettikleri ve bu şiarlar için mücadele edileceği açıklanmıştır. Parti programındaki temel istekler, genel ve eşit oy hakkı, aşarın kaldırılması, kooperatifler kurmak, amele, köylü ve memurlara dernek kurma ve grev yapma hakkı, sekiz saatlik işgünü, ücretsiz ve zorunlu eğitim olarak sıralanabilir.

TİÇSF, 1921 yılı ortalarında Türkiye İşçi Derneği'ni kurmuş, dernek ilk kongresini 6 Ağustos 1921'de yaparak Profintern'e üye olmuştur. Türkiye İşçi Derneği Merkez heyeti, 1922 Temmuz ayı başında, İstanbul'daki bütün solcu partilere ve işçi kuruluşlarına, birleşmek üzere konuşmak için yazılı bir çağrıda bulunmuştur. Fakat "Amele Siyanet Cemiyeti" ve TSF baştan bu toplantıya katılmayı reddetmişlerdir. Nitekim Beynelmillel İşçiler İttihadi, Mürettepler Cemiyeti, Müstakil Sosyalist Fırkası gibi kuruluşlar tarafından gönderilen delegeler, gerçekleştirilen konferansa katılmalarına karşın umulan birlik gerçekleştirilememiş ve bu yolda bazı hazırlık çalışmaları kararıyla yetinilmiştir.

TİÇSF, 18 Aralık 1919 genel seçimlerine katılmasına karşın seçimleri kazanamamıştır. Parti, Kurtuluş Dergisi çevresinde sesini duyurmaya çalışmıştır. TİÇSF, 1924 yılında kendini feshetmiştir.

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde, Osmanlı'daki sınırlı sol mirası ve işçi hareketleri ile 1917 Sovyet Devrimi'nin Türkiye üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın geri kalan bölümlerinde, tüm bunlardan sonra ve bu bilgilerin ışığında çalışmanın esas konusu olan geleneksel TKP'nin Kemalist CHP iktidarına genel bir bakışının yanı sıra özeld 1935 yılındaki konumunun analizi ile 1960'lardan itibaren Türk siyasal hayatında özgün kişiliği, düşünceleri ve eylemleriyle adından söz ettiren bir siyaset adamı olarak Mehmet Ali Aybar'ın 1968 tarihli, "Türkiye İşçi Partisi (TİP) Üçüncü Kongre Konuşması"nın, onun düşünceleri ve dönemin sosyalist hareketlerinin dengeleri açısından bir analizinin yapılması amaçlanmaktadır.

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NE BAKIŞI

Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu ve Gelişimi

Türkiye Komünist Partisi (TKP), Haziran 1920'de Mustafa Suphi'nin önderliğinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içerisinde Bakü'de kurulmuştur (Belge, 1998: 161). 1917 Ekim'inde gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nin etkisi altında, Batılı emperyalist güçler tarafından işgal altında bulunan Anadolu'da çeşitli sosyalist-komünist eğilimleri olan örgütler ortaya çıkmıştı. Anadolu'nun Ankara, İzmir, Erzurum, Eskişehir, Adana, Kars, Rize Zonguldak, Ereğli, Samsun, Konya ve Trabzon gibi şehirlerinde, İstanbul'da ve yurt dışında (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği topraklarında) kurulan ve sosyalist-komünist örgütlenmeleri bir çatı altında toplama ihtiyacı hisseden hareket liderleri, Mustafa Suphi'nin başkanlığında Ankara'da bir kongre yapmak ve bu örgütleri tek çatı altına toplamak istediler. Ancak savaş döneminde olan Ankara Hükümeti bu türden bir sol muhalefetin yurt içinde kurulmasına ve toplantı yapmasına izin vermedi. Bu izin sıkıntısı Milli Ankara Hükümeti ile Komünist hareketin ileride yaşayacağı sıkıntıların ilk habercisi gibiydi. Bunun üzerine ilk toplantı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kabulü üzerine Bakü'de yapıldı (Ürün Sosyalist Dergisi, 1978: 29).

Böylece, Rus Devrimi'nin yakınlığı altında birçok ülkeden önce Türkiye'de (daha sonraları Türkiye'de faaliyet gösterecek) Leninist bir örgüt kurulmuştu. Ancak Üçüncü Enternasyonal'in Türkiye'de etkisi oldukça azdı. Bunda, Sovyetler Birliği'nin Parti'yi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışacak olmasının yanı sıra esas olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık savaşında kazandığı başarının çokça etkisi vardı (Belge, 1998: 161). Öyle ki, Atatürk'ün başarıya ulaşan bağımsızlık hareketi, emperyalist işgalci güçlere karşı savaştığı ölçüde zaten anti-emperyalist bir nitelik taşıyordu ve CHP iktidarının korporatist anlamda da olsa sınıfsız, imtiyazsız bir toplum tahayyülü sosyalizme inanan insanların söyleyecekleri pek bir şeyin kalmamasına yol açıyordu (Aksakal, 2009: 79). Ayrıca tek parti döneminde parti kurma konusunda tek iradenin Çankaya olduğu düşünülürken bu denli sol bir muhalefetin hoş görülmeceği açıktır (Tunçay, 1981: 71). O dönemde çok yönlü bir sanayileşmenin yaşanmamış ve sınıf farkının burjuva-proletarya anlamında derinleşmemiş olmasının da Komünist hareketin Kemalist tek parti iktidarı karşısında güç kazanacak söylemleri geliştirememesinde etkili olmuştur (Aksakal, 2009: 80).

Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı ve Cumhuriyet Halk Partisi ile İlişkileri

Türkiye Solu, gelişmelere paralel olarak, kısa bir süre içerisinde yönetimdeki CHP ile geçinemeyeceğini anlamıştır. Öyle ki, başta anti-emperyalist bağımsızlıkçı niteliğiyle destek verdiği, savaşı kazanan, saltanatı kaldıran ilerici hareketin, zamanla bir burjuva devrimi taraftarı olduğunu görmüş, çağdaşlaşma hamlelerinin üst yapı öğelerine yönelik yüzeysel değişimleri olarak nitelemiş ve CHP'nin çağdaş reform temelli "devrim" anlayışı ile kendilerinin sınıf temelli "devrim" anlayışlarının bir olmadığını ve uzlaşamayacağını görmüşlerdir. Bu tarihten sonra CHP ve TKP arasındaki gerilim karakteristik bir nitelik kazanmış ve hatta "gelenekselleşmiştir" (Tunçay, 1984: 1950-1953).

TKP'nin kongresinde kabul ettiği programa göre amacı, "Halkçılığın en yüksek bir şekli olan Amele ve Rençber Şuralar Cumhuriyeti'nin kurulması"ydı (Tunçay, 2000: 315). Ancak liderler ve üyeler Anadolu'da faaliyet göstermeye başladığında işler planlandığı gibi gitmedi. Savaş döneminde köylü ve işçi kitleler ve gençler üzerindeki etkisini arttıran bir TKP dönemin hükümeti tarafından tehlike olarak görüldü. Bunun üzerine Kemalist yönetim resmi bir "komünist partisi" oluşturarak sol akımları muhafaza etmeyi amaçlayan bir hamle gerçekleştirdi. Çerkez Ethem önderliğindeki Yeşil Ordu'yu ve köylü partizan birlikleri dağıttı ve Aydınlik Dergisi çevresindeki bazı komünist önderleri ve Halk İştirakiyun Partisi üyelerini İstiklal Mahkemelerinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndan ağır cezalara çarptırarak bazılarını ise ülkeden uzaklaştırarak tasfiye etti. Bu noktada, içlerinde Mustafa Suphi'nin de bulunduğu 14 komünist TKP'li liderin Karadeniz açıklarında bir gemide iken geminin batması ve boğularak ölmeleri, sol cephenin Kemalist iktidarı dolaylı yoldan da olsa suçladıkları "tasfiye için öldürme stratejisi" konusunda önemli bir savunuyu noktasıdır (Belge, 1998: 162).

Ancak yine de, bu ilk gerilmelerden sonra bile 1925 öncesinde solun çözümlenmeleri ilginçtir. Bu çözümlenmelere göre, Ankara Hükümeti mücadele edilmesi gereken keskin bir burjuva hükümeti değil,

yapısı ve bağımsızlık savaşındaki anti-emperyalist kökenleri itibariyle (bu analizlerde Türkiye'nin henüz tam sanayileşmiş kapitalist bir ülke olmadığı analizlerinin önemli bir katkısı vardır) aşağı sınıfların ve halkın iktidarına açık, soldan etkilenebilecek bir çeşit halk hükümeti niteliğindedir. Bu görüşe göre, milli ve halkçı bir hükümetin ortak yönetimi altında Türkiye'de endüstri gelişebilir ve sosyalizm aşamasına geçilebilir ((Tunçay, 1984: 1950). Çok yüzeysel olan bu anlayışın çok daha ileri boyutları daha sonra Kadro hareketinde ve 1960'lardan sonra solda Milli Demokratik Devrim (MDD) tezinin savunusunda kendini yeniden gösterecektir ((Aksakal, 2009: 80).

Devam eden süreçte, TKP'de bu yorumlar kendini Kemalist CHP yönetimi ile sürüp giden bir gerilime bırakmıştır. Türkiye'de çalışmasına izin verilmeyen ve faaliyetlerini illegal düzeyde gizli yürüten TKP, SSCB eksenine kaymıştır. Ancak bu kaymada Ankara Hükümeti'nin kendini gösteren ya da TKP tarafından algılanan niteliğinin değişmesinin de payı bulunmaktadır. Özellikle cumhuriyetten sonra Aydınlik ve TKP çevresi, iktidardaki Halk Fırkası'nı giderek bir sınıf egemenliği aracı olarak görmeye başlamış ve yönetimi sol ekseninde etkileme umutlarından vazgeçmiştir. Her ne kadar, saltanatın kaldırılmasına karşı çıkar ve dinsel gericiliği teşvik eder gibi görünen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası karşısında Cumhuriyet Halk Fırkası'nı desteklese de, bu iki parti arasındaki kavganın "burjuvazinin iki kanadı" arasındaki kavgadan başka bir şey olmadığını ileri sürmüştür. Milli temelli tezleri yüzünden Komintern'in 1924'teki beşinci toplantısında Türk Milliyetçiliği yapmakla eleştirilen Aydınlik, birkaç sapma dışında milliyetçi değil, devrimci olduklarını savunmuştur. Yine bu dönemde Türk Solu, ideolojisini İslam'la özdeşleştirme çabası içerisine girmemiştir. Fakat halkın inançlarına özellikle yaygın din olan halk-ı İslam'a saygı duymuştur (Tunçay, 1984: 1951-1953).

Kurulduğu günden itibaren yoğun baskılar altında faaliyetlerini sürdüren TKP, 31 Aralık 1924 - 1 Ocak 1925 tarihleri arasında İstanbul Akaretler'de illegal olarak toplandı ve Şefik Hüsnü parti genel sekreterliğine getirildi (Harris, 1979: 31). Aynı yıl Şeyh Sait Ayaklanması nedeniyle başlatılan Takrir-i Sükun döneminde, her türlü muhalefetle birlikte sol düşünce ve eylem de kontrol altına alınmıştır. Birçok sosyalistin İstiklal Mahkemelerince mahkum edilmesi sosyalizmi iyice yer altına çekilmeye zorlamıştır (Tunçay, 1984: 1953). 1925 tutuklamalarının yol açtığı dağınıklığı gidermek üzere 1926 yılı Mayıs ayında yurt dışındaki lider Şefik Hüsnü'nün girişimiyle Viyana'da parti konferansı yapılmıştır. 1926 yılında yapılan konferansta Vedat Nedim (Tör) parti genel sekreterliğine getirilmiştir (Tunçay, 1992: 76). Ancak, gevşek bir örgütlenme anlamında Menşevik bir eğilimi sergileyen ve 1925 tutuklamalarının dışında tutulan Vedat Nedim ile yurtdışındaki önder Şefik Hüsnü arasındaki anlaşmazlık 1927'de Ağır Ceza Mahkemesi'nin önünde sonuçlanmıştır. Vedat Nedim partiden ayrılmış, Şefik Hüsnü ise hüküm giymiştir (Tunçay, 1984: 1953). Vedat Nedim ve Şevket Süreyya gibi Menşevik çizgisindekilerin ise Leninizm'den uzaklaştıklarını ve Kemalizm'e yaklaştıklarını görüyoruz. Daha sonra 1932'de Kadro Dergisi'ni çıkaran bu çevre, solu CHP anlayışına göre yeniden yorumlamış, 1917 Devrimi'ni en az sınıf mücadelesi boyutuyla ve en çok "doğunun mazlum uluslarına açtığı kapılarla" değerlendirmiş ve bu kadro çıkışı Çulhaoğlu'nun tespitine göre, en görkemli dönemini 1960'larda yaşayan bu Kemalizmi sol ile bağdaştıran ve yücelten anlayış ve sol idraki ile Türk insanına yeni bir şey söylemenin mümkün olmamış ve solun ilerlemesinin önü Kemalist söylemin hakim karakteri de göz önüne alındığında daha en baştan tıkanmıştır (Çulhaoğlu, 2002: 12).

1929 yılında gizli TKP, Komintern çizgisinde yeni bir program belirlemiş ancak partinin etkisi önemli bir süre zayıflamış ve gündemde yeri perakende tutuklamalardan ve zaman zaman dağıtılan bildiri ve risalelerden ibaret kalmıştır (Tunçay, 1984: 1953).

1935 Yılı Komintern Toplantısı ve "Separat Kararı" Ekseninde TKP'nin Durumu

1935 yılında toplanan yedinci ve sonuncu Komintern toplantısında faşizme karşı bütün dünyada demokratik halk cepheleeri kurulması kararı alınmıştır. "Faşizme Karşı Birleşik Cephe Kararı"nın Türkiye koşullarına uygulanabilmesinin ilk adımı olarak Komintern Yönetimi, TKP'nin Komintern bünyesinden ayrılmasını ve ayrı çalışmasını kararlaştırmıştır. O dönemde TKP'ye ilişkin tutuklamalar ve parti içi gruplaşmalar artarak devam ediyordu. Bu kararın amacı, gösterilen niyetle birlikte Türk Hükümeti'nin Sovyetler Birliği ile dostluk ve faşist devletlerden uzak durma çizgisine ve anlayışına daha kolay çekilebilmesi için alınan bir karardı. "Separat" ya da "desantralizasyon" kararı da denilen bu karar ile TKP'nin faaliyet programının öngördüğü "Türkiye Komünist Partisi iktidarda bulunan Halk Partisi'ne karşı barışmaz azimkârane bir tarzda mücadele eder." hükmü bırakılmış ve Parti o dönemki İsmet İnönü Hükümeti'nin "memleketin milli bağımsızlığına ve halkın yararına olan bütün icraatında" aktif olarak desteklenmesine karar vermiştir (Tunçay, 1992: 252). Ayrıca, Parti'ye bağlı gizli işçi sendikaları ve gizli Komünist Gençlik Teşkilatı kaldırılarak üyeleri legal işçi ve gençlik teşkilatlarına girmekle görevlendirilmiştir (Baştımar, 1965'ten aktaran Tunçay, 1992: 126).

TKP'nin legalizasyonu noktasında bir dönüm noktası olan bu karar, CHP'nin TKP'ye ilişkin tutumunda pek bir değişiklik yaratmasa da ki TKP'nin de temelde Kemalizme ve CHP'ye bakışı, uzlaşma yönünde umutlarının 1936 ve 1938 tutuklamalarıyla suya düşmesine de paralel olarak pek değişmemiştir ya

da değişmemiştir, 1936'dan sonra bütün örgütler yığın örgütlerine katılmaya ve yasal organlarda yazılar yazmaya teşvik edilmişlerdir. Bu noktada ise hükümetin tutumu, uluslararası konjonktüre uyumlu seyretmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nda karşıt güçler arasında bir denge sağlamaya çalışan tek parti hükümeti, Almanların Stalingrad yenilgisine kadar faşist eğilimlere ses çıkarmadığı gibi sol ve liberal eğilimleri de hoş görmüştür. Buna paralel o yıllarda sol yayınlar da ılımlı içeriklerle yayınlanmıştır. Köylülüğü övmenin ya da çağdaşlaşmak için şehirleşmeyi bile savunmanın solculuk sayıldığı bir dönemde, Sovyet yanlısı bir anlayışa sahip Tan Gazetesi'nin hükümet tarafından örgütlendiği çokça iddia edilen bir gençlik örgütü tarafından saldırıya ve tahribata uğraması aslına sosyalist akımlara tahammülsüzlüğün bu şartlar altında da devam ettiğinin göstergesi sayılabilir (Tunçay, 1984: 1953-1954).

TKP-CHP İlişkisinin Genel Analizi

Kurulduğu günden itibaren Kemalist CHP iktidarı ile gerilimleri olan bir parti konumundaki TKP, siyasi iktidarı elinde bulunduran tek parti hükümeti tarafından yasaklanmış, üyeleri tutuklamalara maruz kalmış ve sosyalist hareketi ve TKP kadrolarını yer altına çekilmeye zorlamıştır. Yurtdışında ya da gizli olarak yurt içinde faaliyet gösteren TKP kadroları içinde başlarda Kemalist yönetimin bir burjuva yönetimi olmadığı ve aşağı sınıfların ortaklığına açık bir yönetim olduğu varsayımı, başta taraftar bulsa da sonraları sürekli devam eden tutuklamalar ve tasfiyeler sonucunda zayıflamıştır. Ancak parti içinden Vedat Nedim, Şevket Süreyya gibi isimlerin Kemalist rejime yanaşması ve Leninizm'den uzaklaşması da partide bölünmelere yol açmış sonuçta Türk siyasi hayatında etkileri uzun yıllar devam edecek olan Kadro çevresini içinden çıkarmıştır. 1935 yılında "separat kararı" ile legalize olma ve CHP ile uzlaşma girişimi ise bir süre TKP ile CHP arasında suların durulmasını ve TKP kadrolarının yasal faaliyetlerde bulunmasını sağladıysa da konjonktürün serbestisi son bulunca tutuklamalar devam etmiş, özellikle çok partili hayata geçiş denemesi sürecinde 1946'dan sonra legale çıkmaya hazırlanan TKP beklediği "izni" yine bulamamış. Çok partili hayata geçiş "sol"u kapsamada istekli davranmamıştır. 1946'dan sonra kurulan 9 sol siyasi parti ise ya hemen sıkıyönetim kovuşturmasına uğramış ya da zaten siyasi hayatta pek bir varlık gösterememiştir. 1950'lerde ise "CHP'nin tek parti istibdadını" yıkmayı ve özgürlükleri yaşatmayı amaçlayan Demokrat Parti döneminde ise sol için durum pek değişmemiş, üstelik Adnan Menderes Hükümeti, ülkede komünizm tehlikesinin olduğuna kanıt teşkil etsin ve Batı'dan yardım ve destek alınabilsin diye sosyalistlere yönelik kovuşturmaları ve tasfiye eylemlerini arttırarak devam ettirmiştir. 1960'lara kadar ise dönemin tek yasal sosyalist partisi eski bir TKP'li olan Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulan Vatan Partisi olmuştur.

1960'TAN SONRA TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLER İÇERİSİNDE ÖZGÜN BİR İSİM: MEHMET ALİ AYBAR

Mehmet Ali Aybar'ın Kısa Yaşam Öyküsü

Türkiye'de sosyalizm tarihinin özgün kişiliklerinden biri olan Mehmet Ali Aybar, 5 Ekim 1908 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Osmanlı siyasi, askeri ve entelektüel yaşamında önemli yer tutan isimlerin bulunduğu bir aileden gelen Mehmet Ali Aybar'ın çevresinin itihatçı-millî mücadeleci bir kimliğe sahip olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Çocukluğu, Cihangir, Yeşilköy ve Kuzguncuk'ta geçen Aybar, Galatasaray Lisesi'ni (1928) ve Musevi Lisesi'ni (1929) bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirir. Bu dönemlerde atletizmle ilgilenen ve 1928 Amsterdam Olimpiyatları'nda Türkiye'yi temsil eden Aybar'ın akademik olduğu kadar spor yaşamında da başarılı olması dikkat çekicidir (Aksakal, 2009: 79).

1936 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Anayasa Hukuku Asistanı olan Aybar, 1942 yılında Devletler Hukuku Doçenti olur. Tek parti rejimine ve anti-demokratik uygulamalarına temelden karşı olan ve demokratik, özgürlükçü bir düşünce yapısına sağlam temellerle bağlı olan Mehmet Ali Aybar, 1945 yılında Vatan Gazetesi'nde tek parti rejimini hedef alan "Kağıt Üzerinde Demokrasi" adlı yazılarını yayınlamıştır. Yazıları nedeniyle soruşturma geçiren ve Doçentlik görevine son verilen Aybar, 1947 yılında Hür Gazetesi'ni yayınlamaya başlar. Hür Gazetesi Sıkı Yönetim Komutanlığı'nca yasaklanınca, İzmir'de Zincirli Hürriyeti yayınlamaya koyulan Aybar, "Amerikan Yardımı"na karşı tavır alır. Ancak, Aybar'ın yanında Orhan Veli, Sabahattin Ali, Aziz Nesin gibi isimlerin de yazdığı Zincirli Hürriyet, yönetimin yönlendirdiği gençler tarafından basılır ve matbaanın baskılardan korkarak gazeteyi basmak istememesi üzerine Zincirli Hürriyet İstanbul'da yayınlanmaya başlar.

Demokrat kişiliğinden ve özgürlükçü yaklaşımından taviz vermeyen Aybar, 1949 yılında yazıları sebebiyle, "hükümetin manevi kişiliğine hakareten" bir yıl, "cumhurbaşkanına hakareten" üç yıl ağır hapis cezasına çarptırılarak hüküm giymiştir. 1950 yılındaki genel aflla özgürlüğüne kavuşan Aybar, 1951'den 1962 yılına kadar avukatlık yapmış, ancak bu dönemde bildiklerini halka anlatamamanın ve yararlı ve etkili olamamanın sıkıntılarını yaşamış ve dile getirmiştir. Entelektüel birikimi, cesur yapısı, özgürlükçü-bireyci sosyalist özgün duruşuyla Aybar için Türk siyasi yaşamında söz sahibi olma şansı kendisine 1962 yılında bir grup sendikacı tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin başkanlığı teklif edildiğinde geçecektir. 1971'e kadar TİP'te görevini sürdüren Aybar, 70'lerde TİP'ten ayrıldıktan sonra Sosyalist Devrim Partisi'ni (SDP)

kuracak, 1980 darbesinden sonra bu partinin de kapatılmasıyla siyasal yaşamdan çekilerek entelektüel üretimine devam edecektir. Aybar, 10 Temmuz 1995 yılında 87 yaşında iken yaşama veda etmiştir.

Mehmet Ali Aybar'ın İdeolojik ve Entelektüel Duruşu

Mehmet Ali Aybar, gerek aileden gelen kimliği gerekse aldığı eğitimler vesilesiyle, Milli Mücadele dönemi Türk toplumuna ve siyasi iradesine hayranlık besleyen bir siyaset adamıdır (Aksakal, 2009: 80). Ancak, onun bu Milli Mücadele yanlısı tavrı, daha önce dile getirdiğimiz demokratik ve özgürlükçü anlayışı doğrultusunda tek parti iktidarlarına ve onun anti-demokratik ve baskıcı uygulamalarına karşı çıkmasına engel olmamıştır. Aynı şekilde sadece CHP iktidarını değil iktidara geldikten sonra özellikle sosyalistler üzerinde baskı kuran Demokrat Parti iktidarının da sert bir dille eleştirmekten çekinmemiştir. Demokrasinin marifetinin, insanı esas alması olduğunu sürekli ifade eden Aybar, "cemiyet fert içindir, yoksa fert cemiyet için değil" diyerek, daha sonraları, özgün bir anlayışla formüle edeceği "bireyci sosyalizm" anlayışının işaretlerini vermiştir. Ona göre, demokratik olmayan tek sesli bir ortamda her şey fikirler bile üniformalıdır. Böyle bir ortamda sosyalizmin de yeşeremeyeceğini söyleyen Aybar, bu duruşuyla "demokratik sosyalizm" anlayışının ve sosyalizme giden yolda parlamenter demokrasiye inancını göstermiştir. 1960'larda Türkiye İşçi Partisi deneyimi onun bu duruşunun ve inancının eyleme dökülmüş hali olarak ne kadar özgün bir kişiliği olduğunu yansıtabilecekti (Aksakal, 2009: 87).

Hür düşüncenin önemini savunurken Aybar, "genç nesillerin bir kere istenilen şekle sokulduktan sonra, serbest bırakılmasının anlamlı olmayacağını ve en körpe çağında nesillerin beyninin yıkanarak hürriyet karşımı rejimin kendini sağlama aldığını (Aybar, 13 Ekim 1945)" anlatır. Yazı sonraları çok tartışılacak olan ve politik duruşunun sinyallerini veren bir cümle de içermektedir (Aybar, 13 Ekim 1945). "Kıscası, barışmaz iki kelimeyi korkmadan birleştirerek diyelim ki: Fertçi bir sosyalizm tatbik edeceğiz. İşte benim tahayyül ettiğim gerçek hürriyet rejimi (Aybar, 13 Ekim 1945)."

Aybar, "Asırlardır birbirini takip eden istibdat idareleri bizi düşünemez, düşünmesini bilemez kuklalar haline getirmiştir (Aybar, 7 Mayıs 1946)." diye hükümete başkaldırdığı bir yazısında, teker teker hür bir varlık olarak insan olmanın önemine vurgu yapmış ve kitleleri günlük derterinden farklı olarak toplumsal olan için üretmeye davet etmiştir.

Siyasal ve entelektüel yaşamı boyunca bağımsızlığı savunan Aybar, "Amerikan yardımı"na, Türkiye'nin NATO'ya girmesine ve Amerikan üslerinin Türkiye'de kurulmasına her fırsatta kesinlikle karşı çıkmış ve bu gelişmelerin Türkiye'yi tehlikenin tam içine sürükleyen, dışa bağımlı, Batılı güçlerin ilk fırsatta tehlikeye atılmaktan çekinmeyeceği bir ileri karakolu haline getirecek talihsiz gelişmeler olduğunu dile getirmiştir. NATO'nun ileri karakolu olmanın ve Amerikan Yardımlarına destek vermenin, Mustafa Kemal'in bağımsızlık ruhuna ve anlayışına da kesinlikle aykırı olduğunu söylemiştir. Bu tarihten sonra Aybar, sosyalist davasını, emperyalizme karşı savaş kazandığı halde tekrardan onun pençesine düşen tek ülke olduğunu düşündüğü Türkiye'deki "İkinci Milli Mücadele" olarak da tanımlayacaktı (Ünlü, 2002: 109-115).

Dönemindeki diğer sosyalistlerin aksine Aybar, Sovyet tankları 1956'da Macaristan'a 1968'de Çekoslovakya'ya girdiğinde, Sovyetler Birliği'ni eleştirmiş, onun "sosyalizm" adına bu ülkelerin iç işlerine gerek olmadığı gerek olsa bile hakkı olmadığı halde müdahale etmek ve işgal etmek olarak yorumlamış ve bunun Sovyetler Birliği'ni kendi prensiplerine de aykırı olduğunu çekinmeden söyleyebilmiştir. Çağdaşları, Sovyetler Birliği'ni müdahalelerini sosyalizm adına nasıl meşrulaştıracağını düşünür bunu üzerinde çalışırken, Batı entelektüellerini ve siyasal yaşamını da takip eden Aybar, Sovyet tipi sosyalizme alternatif, hümanist ve Türkiye'nin şartlarına özgü bir sosyalizm arayışına yönelmiştir. Bu noktada, kendine özgü olduğu, MDD tezi yanlılarında olduğu gibi, aydın, asker, bürokrat elit sınıfı ve öğrencilerin katılımıyla yapılabilecek bir devrim anlayışı ekseninde değil, "güler yüzlü" ve "demokratik" sosyalizm anlayışı çerçevesinde işçi ve emekçi sınıfının siyasal açıdan bilinçlendirilip öncelikle Parti'de ve demokraside ve parlamenter yolla iktidarı ele aldıktan sonra da doğrudan devlet yönetiminde ağırlıklarını koyma noktasında durmaktadır.

Aybar, bu bağımsız ve kendine özgü sosyalizm anlayışını, "Ne Sovyet peykliği ne Amerikan köleliği!" şeklinde formüle etmekteydi. Sovyetler Birliği'ne ilişkin eleştirileri ise sadece bu işgal müdahaleleriyle sınırlı değildi. Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalizm modelinin bir sosyalizm yolu olduğunu kabul etmekle beraber esas olarak onun tek uygulama yolu olmadığını ileri sürerek, Sovyetler Birliği'ndeki uygulamanın da yöneten bürokrat sınıfla yönetilen halk arasında sınıfsal bir farklılığa yol açtığını ve bunun da bir sömürü ilişkisine dönüşebildiğini iddia etmiştir. Öyle ki, devrime giden yolda proletaryaya diktatörlüğüne de karşı olan Aybar, üretim araçları üzerinde mülkiyeti ya da üretimde emeği olmadığı halde yöneten bir sınıf olarak halk üzerinde yük oluşturan bürokrat yönetici sınıfa ilişkin bir analiz de Osmanlı ve Türkiye için de yapmıştır. Osmanlı'da padişah etrafında yüzyıllar boyu üretim sürecine katılmadığı halde bürokratik üstünlük algılarından ve padişahı gelen yetkilerinde ötürü yönetici sınıf olarak devleti yöneten bürokrat sınıfının, Tanzimat Dönemi'nden itibaren komprador ve yerel eşraf sınıfının güç kazandığını ancak bürokrat sınıfının egemenliğini hep koruduğunu analiz etmiştir. Benzer bir analizi

de tek parti döneminde bürokrasinin egemen olduğu CHP yönetimi için de yapmıştır. Türkiye'ye özgü bu analizleri ve gerçekleri görmezden gelerek sosyalizmin evrensel dogmalarıyla Türkiye'ye getirilemeyeceğini ve uymayacağını öne süren Aybar'ın, siyasete atıldığı dönemde kapitalizmin kucağında bir Türkiye'de yaşadığımızdan hiç şüphesi kalmayacaktı (Aksakal, 2009: 94-96).

Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim Tezleri Arasındaki Tartışmada Mehmet Ali Aybar

Aybar'ın düşünsel bazda sol çevresi ile girdiği tartışmaları göz önüne aldığımızda, özellikle siyasal hayata doğrudan atıldığı sıralarda giderek kutuplaşan bir sol hareketin iki önemli kutbundan birinin öncülerinden saymak mümkündür. Aybar, Türkiye'de henüz tam bir kapitalist evreye ulaşılmamış olmasından hareketle tam anlamıyla ve yeterli ölçekte bir proletarya sınıfının oluşmamış olması temelinde, komprador egemenler ve dış burjuvazinin işbirlikçileri altında ezilen halk yığınlarının, proleter bir devrimle sosyalizme ulaşamayacağını ve kitleleri sosyalizme götürecektir bir devrimin ancak aydın, asker, bürokrat elitler tarafından yönetimin ele geçirilerek önce anti-emperyalizme sonra da sosyalizme geçilebileceğini iddia eden Milli Demokratik Devrim (MDD) tezine karşı Sosyalist Devrim (SD) tezini savunmuştur. Buna göre Aybar, her zaman tutarlı ve istikrarlı bir şekilde savunduğu hürriyetçi ve işçi sınıfına dayanan sosyalizm anlayışı temelinde, Türkiye'de bir proleter emekçi sınıfın var olduğunu, devrimin, devrimin öncüsü değil tabiatı gereği ancak destekçisi olabilecek asker-sivil aydın elitler ya da öğrenci militan gençler tarafından değil tarafından, iktidarın esas sahibi olan işçi sınıfı öncülüğünde yapılabileceğini savunmuştur. Bu ekseninde yine Aybar'a göre, devrimin yöntemi proletarya diktatörlüğü değil, işçi sınıfına dayalı bir demokratik partinin parlamenter yolla iktidarı ele geçirmesi ve halkın iktidarına dayalı demokratik ve özgürlükçü sosyalizmi kurmasından geçer. Bu noktada, MDD tezini savunan ve Kemalizme yaklaşan Doğan Avcıoğlu, Mihri Belli gibi isimlerin başını çektiği Yön Dergisi çevresi, daha sonraları Kemalizm ile solu birleştirerek Türk Solu Dergisi'ni çıkararak bu görüşlerini savunurlar. MDD'cilere göre, henüz yarı-feodal ve kapitalizme geçmekte olan Türkiye'nin kendine özgü "Doğulu" bir yapısı vardı. Buna göre, emperyalizmle içli dışlı olan komprador ve feodal işbirlikçilerin iktidarının yıkılması için önce aydınların ve askerlerin öncülüğünde ve özellikle 1968 rüzgârından sonra öğrenci gençlerin de destekleriyle yönetim bir ordu müdahalesi ile ele geçirilmeli ve ilk amaç anti-emperyalizm olmalıdır. Daha sonrasında zaten tam anlamıyla kapitalist olmayan ülkenin kendine özgü "Doğulu" yapısında bu bilinçli "profesyonel devrimciler" öncülüğünde halk yığınları bilinçlenecek ve sosyalizme geçilecekti (Ünlü, 2002: 218-225). Aybar'ın da savunduğu SD tezine göre ise Türkiye'nin "kendine özgü" kuşkusuz mevcuttu ki bu husus Aybar'ın üzerinde durduğu en önemli hususlardan biriydi. Toprak Reformu'nu savunması da bu ekseninde anlaşılabilir. Ancak Aybar, MDD'cilere teorik dayanak olan Marx'ın Asya Tipi Üretim Tarzı analizini ve Marksizmin bu analizlerinin ve teorilerinin dogmalaştırılmasını kökten eleştirmiştir. Buna göre, Aybar, Marx'ın Asya Tipi Üretim Tarzı üzerine yeterince derinleştirilmemiş analizlerinin Türkiye'nin durumunu açıklayabileceğini ve sosyalizme nasıl gidilebileceğinin buradan anlaşılabilirliğini düşünmemiştir (Ünlü, 2002: 233-236). Ayrıca, Türkiye'de seçimlere ve devlet yönetimine doğrudan ağırlığını koyması gereken bir proleter emekçi sınıfın var olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin kendine özgü bir durumu olduğunu kabul ederek ancak bu durumun asker-sivil aydın elit bir zümrenin öncülüğünde ve öğrenci gençlerin militanlığında silahlı çatışmalara ya da askeri darbelere yol açmaması gerektiğini ve sosyalizmin bu zümreye dayanan bir hareketle değil, gerçek anlamda emekçi kesimlere dayanan ve doğrudan bu emekçi kitlelerin bilinçlendirilerek siyasete ve iktidara ulaştığı bir devrimci hareketle Türkiye'ye gelebileceğini savunmuştur. Bu noktada Aybar'ın duruşu, Türkiye'nin anti-emperyalist mücadeleye ihtiyacı olmayan bir ülke olduğunu kanıtlamak değildi. Aybar, emperyalizmin ülkeden ülkeye olduğu kadar sınıftan sınıfa ve egemen sınıflardan dış egemen sınıflara doğru bir sömürü ve sermaye akışı mekanizması olduğunu analiz etmiş ve sadece salt bir operasyon ya da anti-emperyalist mücadeleyi önceleyen ancak sınıfsal sömürüyü ve iç egemen sınıflarla dış egemen sınıflar arasında kurulan organik işbirliği bağınu göz önünde bulundurmeyen bir anlayış ya da yöntemle emperyalizmin de kapitalizmin de yıkılamayacağını söylemiş ve Türkiye'yi sosyalizme ulaştırmak için her ikisiyle aynı anda mücadele etmek gerektiğini savunmuştur (Ünlü, 2002: 232-235). Aybar, ayrıca, Leninist Parti örgütlenmesini de daha önceki bürokrat yönetici sınıf ile emekçi yönetilen sınıf arasında bir sömürü ilişkisi tesis ettiği ve halka değil aydın yönetici elit bürokrat kesimin öncülüğüne dayanan bir örgütlenme modeli olduğu için burjuva modelinde bir örgüt olarak nitelemiş ve "güler yüzlü", "bireyci" ve "hürriyetçi" sosyalizme Leninist modelde bir örgütlenme öncülüğünde geçilemeyeceğini savunmuştur (Ünlü, 2002: 289-296). Murat Belge'nin analizine göre ise zaten MDD tezi, Kemalist sol asker-sivil aydın kesimi tarafından gerçekleştirilecek bir "darbeyi", Aybar'ın Sosyalist Demokratik geçiş tezi ise, reformist, revizyonist, evrimci bir "parlamenter geçişi" savunmaktaydı (Belge, 1998: 1955-1956).

Aybar'ın dönemindeki diğer Solculardan farklı olarak, Sovyetler Birliği'nin yönetimini, siyasal ve entelektüel hayatta yalnızlaşmak pahasına ki çoğu kez bu yaşanmıştır, totaliter, baskıcı ve yöneten-yönetilen sınıf ayrımının sosyalist anlayışa aykırı bir şekilde ortaya çıktığı bir yönetim olduğu gerekçesiyle

eleştirmekten çekinmemiştir. Türkiye'nin bağımsız ve "güler yüzlü" hümanist bir sosyalist reçete ile yönetilmesi gerektiğine olan inanç ve çabası, işçi emekçi kitlelere temelden verdiği önem ve militan hareketlere ve silahlı çatışmalara taraftar olmaması özellikle 1960'ların ortalarından sonra romantik militan öğrenci hareketlerinin MDD'cilerin ve Türk Solu'nun saflarına kaymasına sebep olmuştur. Aybar'ın partisi ise 1965 seçimlerinde işçi sınıfının o dönem için önemli bir kesiminin oyunu olarak 15 milletvekili ile Meclis'e girecektir (Ünlü, 2002: 241-248). Ayrıca her iki tarafın da "devrim" yöntemleri tarafların seçtikleri destekçilere uygun belirlenmişti (Belge, 1998: 1956).

Mehmet Ali Aybar, bir düşünür ve siyaset adamı olarak birçok anlamda ilklere imza atmıştır. Başkanı olduğu Türkiye İşçi Partisi ile Kürt sorununa ilk değinen parlamenter siyasetçi olmuş, bulunduğu dönemde Sovyetler Birliği'ni eleştiren ve bağımsız hümanist bir sosyalist anlayışı savunmuş ve Türkiye'nin kendine özgü yapısına paralel "güler yüzlü" ve demokratik bir sosyalizm formüle etmeye çalışmıştır. Daha sonraları Türkiye'nin kendine özgü "Doğulu" çizgisini daha da iyi kavrayacak ancak demokratik ve Batılı entelektüelleri ve siyasileri takip eden geniş ufuklu bir entelektüel olma çizgisinden taviz vermeyecektir. Siyaset bıraktıktan sonra kendini, sosyalist hareketi birleştirmek noktasında entelektüel çalışmalara adayacak ve daha önce yayınlamış olduğu "Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967", "12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları" isimli kitaplarına ek olarak "Marksizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür" (1979), üç ciltlik "Türkiye İşçi Partisi Tarihi I-II-III" (1988) ve "Neden Sosyalizm?" (1995) isimli eserlerini yayınlayacaktır.

Siyasal Hayatta Mehmet Ali Aybar Olgusu: Türkiye İşçi Partisi Deneyimi

Türk siyasal hayatında 1960'lara kadar baskı altında tutulan sosyalizm, 1961 Anayasası'nın verdiği görece özgür ortamda legal bir parti ile kitleler üzerinde örgütlenmeye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmeye olanak bulmuştur. 1962 yılında bir grup sendikacı ve aydın tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi, Mehmet Ali Aybar'a başkanlık için teklif götürmüştü ve teklifi kabul eden Aybar'ın aktif siyasal hayatı başlamıştır (Belge, 1998, 1955).

Daha önce, Yön Dergisi çevresinden ve Demokrat Parti'den gelen tekliflere temkinli yaklaşan ve zamanla bu tekliflerden ve hareketlerden iyice uzaklaşan Aybar, demokratik anlamda mücadelesini gerçekleştirebileceği manevra alanını Türkiye İşçi Partisi ile bulmuştur (Aksakal, 2009: 92).

Kuruluşundan itibaren TİP'i destekleyen ya da TİP'i karşısına alan gruplara bir göz atarsak, öncelikle 1960'lardan önceki tutuklamalarda siyasi yasaklı olan çoğu TKP'li bir grup olduğunu görürüz. TİP'e kaydolamayan ancak destekleyen bu grup daha sonra TİP'ten ayrılmış parçalara bölünerek bir kısmı Sovyet yanlısı TKP'li, bir kısmı MDD'ci Kemalizm ile bağdaşık bir sola bir kısmı ise "Doğulu Türkiye" analizlerini daha da ileri götürüp Çin modelinde Mao'cu bir sol anlayışa yönelmişlerdir. Parti içindeki aydınların bir kısmı Marksist bir formasyona sahipken Marksist olmayan sol düşüncelere taraftar başka bir kısım da vardı. Bu kısım da daha sonraları TİP'ten ayrılarak diğer eksenlere kaymıştır. O dönemde aydınlar arasında sayılması gereken bir diğer grup da Marksist öğrenci militanlardı. Bu grup da daha sonraları parti yönetiminin tercihi doğrultusunda MDD saflarına kaymış ve partiden desteğini çekmiştir. Son olarak bir başka önemli kesim de Doğu'dan gelme temsilcilerdir.

Başlangıçta olabildiği kadarıyla bütün sol gruplar TİP'i desteklemekte ya da destekler görünmekteydiler. 1965 seçimlerine legal propaganda yönteminin verdiği imkanlar sesini önemli kitlelere duyurmayı başaran TİP barajsız milli bakiye seçim sisteminin de yolunu açmasıyla yaklaşık 300 bin oy alarak 15 milletvekili ile Meclis'e girer. Bu bir sosyalist-komünist partinin Türkiye tarihinde parlamenter anlamda kazandığı ilk ve son büyük başarıdır. TİP'in 15 sandalye kazanması Aybar'ın parlamenter demokrasiye güven duyan tezini güçlendirmiştir. Ancak, solun teorik tartışmalarının artması ve 68 ruhunun tüm dünyada etkilerinin görülmeye başlanmasıyla 1965-1969 yılları arasında durum değişmiştir (Aksakal, 2009: 91-94).

TİP'e ilk açık eleştiri daha önce de bahsettiğimiz üzere Kadro Dergisi'nin daha "sosyalist" hale getirilmiş bir devamı olarak adlandırabileceğimiz Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı Yön Dergisi ve çevresinden gelmiştir. Aynı şekilde, Sovyetler Birliği'nin Macaristan ve Çekoslovakya'ya ne sebeple olursa olsun askeri müdahalesini hiçbir şekilde desteklemeyen Aybar'a ve TİP'e, eski TKP kadroları yoğun bir eleştiri getirmiş ve Aybar'ı yalnızlaştırma politikası gütmüşlerdir (Belge, 1998, 1955-1957).

1965-1969 Yılları Arasında Sol'da Bölünmeler ve Aybar'ın Yeni Siyaset Yaklaşımı

1968 yılı dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren Türkiye'de yoğunlaşan öğrenci hareketleri ve silahlı çatışmalar legalist bir tavra sahip olan ve devrim stratejisini işçi sınıfı üzerinden kuran TİP tarafından desteklenmemiştir. Aybar, sol kesimden beklediği desteği görememiş ve MDD-SD gerilimi had safhaya ulaşmıştır. 1968 yılındaki Sovyetler Birliği'nin "güler yüzlü sosyalizm" eksenindeki Dubçek'i devirerek Çekoslovakya'ya girmesi üzerine "alınması gereken tavır" solda yeni bir bölünme meydana getirdiği gibi TİP içinde Sovyetlere karşı bağımsızlıkçı duruşun boyutlandırarak yeni bir formülasyona giren Aybar ile Sadun Aren, Behice Boran, Nihat Sargın gibi ileri gelen partililer arasında

başlarda ufak çaplı görüş ayrılığı sonraları ise Aybar'ın istifasını istemeye varacak şekilde bölünmeler gerçekleşmiştir. Bu noktada, Aybar'daki değişen ya da kalıcı unsurları görmek açısından 1968 tarihli TİP Üçüncü Kongresi konuşma metni önemli olacaktır.

Aybar bu yeni formülasyonda, Türkiye'nin tarihi koşullarının bir "üstbelirlenme"siyle sınıf sorununun geride kaldığını ve "özgürlük" sorununun baş çelişki olduğunu ileri sürmüştür ve bu tezini Osmanlı'dan kalma "ceberut devlet" geleneği yorumuna dayandırmıştır. Buna göre başlangıçta Türkiye'yi proletaryası oluşmuş bir Batı devleti gibi açıl原因 ve analiz eden anlayıştan uzaklaşmış ve MDD'ninkinden farklı bir "Doğululuk" eksenine yönelinmiştir.

1969 yılında başkanlıktan, 1971 yılında ise parti üyeliğinden istifa eden Aybar daha sonra Sosyalist Devrim Partisi (SDP) kursa da bu girişim bölük pörçük olan solda¹ etkisi az bir parti girişimi olmuş, 1980'de bu partinin de kapatılmasıyla Aybar'ın aktif siyasal deneyimi son bulmuştur diyebiliriz (Ünlü, 2002: 283-288).

Mehmet Ali Aybar'ın 1968 Tarihli Türkiye İşçi Partisi Üçüncü Kongresi Konuşmasının Aybar'ın Siyasi Entelektüel Kişiliği ve Türkiye Solu Açısından Değerlendirilmesi

Mehmet Ali Aybar'ın Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı olarak partinin Üçüncü Kongresi'nde 1968 yılında yaptığı ayrıntılı konuşma, hem Aybar'ın karakteristik değişmez özellikleri, hem zamanın durumuna göre değişen fikirleri ve hedefleri hem de dönemi fikir ve siyaset ortamını yansıtmaları açısından önemlidir. Aybar'ın çeşitli noktalar üzerinden bir analizi yapılarak konuşmasının bir değerlendirilmesi yapılması amaçlanmaktadır.

Konuşmasına entelektüel ufkunu ve dünyayı takip ettiğini belirttiğimiz paralelde Aybar, uluslararası konjonktüre ilişkin bir anlatı ile başlamıştır. Buna göre ABD'nin o dönemde Avrupa'ya ve Ortadoğu'ya kayan politikalarından bahsetmiş ve her iki alanda oluşacak ABD-SSCB gerilimlerinden, NATO üyesi ve Batı'nın ileri karakolu konumunda kalacak Türkiye'nin tehlikeli pozisyonlara düşeceğini ve ABD tarafından ilk olarak "ateşe atılmak"tan kurtulamayacağını belirtmiştir. Buna göre Aybar, uluslararası politikayı okuması ekseninde NATO karşıtlığını, bağımsız politika isteğini nedenleriyle belirtmeye yönelmiş ve "her iki tarafla da iyi geçinme" gibi zayıf politik eğimlerin NATO üyesi olarak kaldığımız ve Amerikan üslerinin topraklarımızda bulunduğu sürece başarıya ulaşmasının ve barış içinde yaşamamızın mümkün olmadığını söylemiştir. Bu noktada Aybar'ın ABD-SSCB arasındaki bir savaş durumunu ön plana koyduğunu söyleyebiliriz. ABD-SSCB arasında doğrudan ve Türkiye'yi savaşın ortasına atabilecek bir savaş durumu meydana gelmemiştir ancak Aybar'ın bu tavrı onun her fırsatta bağımsızlığı savunan karakteriyle karşılaştırıldığında doğaldır.

Aybar, devam eden konuşmasında, uluslararası politikada bağımsızlığa vurgusunu devam ettirmiştir. "...Yeni sömürgeciliğin metodu hep bildiğiniz gibi kendine taraftar bir hükümet bulmak, sonra bu hükümete askeri, iktisadi ve mali yardım bahaneleriyle nüfuz etmek ve o memleketin can damarlarını ele geçirmek. Amerika'nın Türkiye'ye ve Vietnam'a nüfuz politikası her iki memlekete de komünizm tehlikesi bahanesiyle askeri ve iktisadi yardım yapma teklifleriyle başlamıştır. Bu teklifler ikili anlaşmaların imzalanmasına yol açmış, sonra bunu yardımın yerinde kontrolü için askeri ve sivil misyonların gelmesi takip etmiş, daha sonra birtakım stratejik yollar yapılmış, liman tesisleri kurulmuş ve bunu askeri üslerin kurulası izlemiştir... (Aybar, 1988, 176)" diyen Aybar, 1947 yılında ortaya atılan Truman Doktrini'nin 1945 yılındaki Sovyet taleplerinden iki yıl sonra ve ondan bağımsız olarak Türkiye'yi ve Yunanistan'ı "komünizm tehlikesinden kurtarmak" gerekçeleriyle ortaya atıldığını, bu paralelde ABD'nin çıkarlarına uygun olarak yardım yapıldığını söylemiş ancak bu yardımların bizi ABD'ye bağımlı kıldığını ileri sürerek bu yardımı kabul edenleri sert bir dille eleştirmiştir. "...Arkadaşlar denilemez ki o tarihte bilemezdik ne olduğunu. Nihayet bize askeri yardım yapıyordu. Tutarı da 100 milyon dolardır. Bunu reddedemedik, bunda bir sakınca görmedik denilemezdi. Çünkü anlaşmanın 4. Maddesi, son derece açıktır. Bu maddeye göre verilen silahları Türkiye Cumhuriyeti ancak Amerika'nın izni ile kullanabilirdi be Amerika yapılan bu yardımı denetlemek için de Türkiye başkentinde bir askeri misyon bulundurabileceğini ifade etmekteydi. Bir bağımsız devlet için böyle bir anlaşmaya imza koymak peşin olarak bağımsızlığını feda etmektir... (Aybar, 1988: 177)" diyen Aybar, Amerikan yardımlarına neden karşı çıktığını açık bir dille anlatmıştır.

Vietnam ile Türkiye'nin durumunu ABD politikaları açısından birbirine benzeten Aybar, "...Arkadaşlar, Vietnam'da izlenen politika da tıpkı Türkiye'de izlenen politikaya benzer. Biraz evvel söyledim. Cenevre antlaşmalarından hemen sonra yani 1954'te, Amerika, Vietnam'da bir kukla hükümet kurdu. Diem'i, kendi adamı olan Diem'i hükümet başkanı yaptı. Oysa Cenevre antlaşmalarına göre

¹ Özellikle 1971 Muhtırası sonucu askerden umduğunu bulamayan MDD'cilerin etkisi zayıflamış, öğrenci hareketleri yoğun bir darbe almış, MDD ve SD cepheleleri küçük parçalara bölünmüş, Maoocular, militan öğrenci hareketleri, TKP'liler teoride ve pratikte adeta burjuvaziye ya da kapitalizme değil birbirlerine düşman olan kavga içinde birçok örgüte, cepheye, partiye ve düşünceye bölünmüşlerdi.

Vietnam'da ayrı bir hükümet kurulamazdı. Çünkü esasen bu anlaşma ile Vietnam'ın tek meşru hükümeti olan Hanoy hükümeti ile imzalanmıştı ve orada da tasrih edilmiş idi ki Fransız kuvvetleri bir an önce geri çekilecekler ve hemen Vietnam'da yeni seçimler yapılarak tam bağımsız bir cumhuriyet kurulacaktır... Amerika Cenevre antlaşmalarını imzalamadığı için, kendisini bu antlaşmalara bağlı saymayarak, söylediğimiz gibi Diem hükümetini işbaşına getirdi ve sonra da Güney Vietnam'a silah vermeye başladı... (Aybar, 1988: 178)" diyerek ABD'nin Vietnam'da uyguladığı politikaları ve uluslararası politikayı takip ettiğini göstermiş, öngörülerini her zaman doğru çıkmasa da konjonktürel değerlendirmede Türkiye'nin yerini analiz etme girişimini entelektüel bir şekilde göstermiştir.

Konuşmasında, Güney Asya'dan sonra Avrupa'ya da değinen Aybar, Çekoslovakya'ya Sovyet müdahalesini dönemdeki sosyalistlerden farklı olarak ve yalnız kalmak pahasına da olsa kınamıştır. Sadece Türkiye'nin değil her ülkenin bağımsız olarak bir sosyalizm yaşamasını savunan Aybar, "...Yalnız hemen belirtmek lazım ki gerçekçi bir gözle mesel incelendiği zaman, hemen Batı Almanya'dan Çekoslovakya'ya bir saldırı yapılacağı ve Çekoslovakya'da bir iç ihtilal çıkarılacağı yolundaki Sovyet tezlerine iltifat etmek mümkün değildir. Böyle bir tehlike yoktur. Ama Sovyetler Birliği, Çekoslovakya'ya yanındaki Varşova Paktı'nın diğer müttefikleriyle askeri müdahalede bulunmak gereğini duydu... Sevgili Kardeşlerim, TİP Çekoslovak olayları patlak vermeden tam günü gününe bir ay önce, bu tehlikeye parmak basmış ve Sovyetler Birliği'nin kendisinden daha güçsüz sosyalist devletler karşısında bir büyük devlet düşüncesiyle hareket etmesinden kuşku duyduğunu belirtmişti... Partimiz tehlikeyi önceden de görmüş olduğu için, hemen ilk gününde kesinlikle Sovyetler Birliği'ni ve onun yanında harekete geçmiş olan devletleri kınamıştır. Bunun sosyalizme, milletlerarası hukuka ve ahlaka yaraşmayan bir hareket olduğunu söylemiştir...(Aybar, 1988: 180-181)" diyerek, bağımsızlıkçı ve Sovyet yayılmacılığına karşı tavrını her fırsatta çekinmeden ortaya koyduğunu göstermiştir.

Uluslararası hukuka da saygılı bir entelektüel ve siyaset adamı olarak Aybar, 1933 senesinde Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye arasında bir anlaşma imzalandığından bahsederek bu anlaşmanın bir maddesinde "Savaş ilan etmeden de olsa, yabancı bir devletin topraklarını, ülkesini silahlı kuvvetlerle istila eden taraf, gerekçesi ne olursa olsun, velev ki istila edilen devletin içinde kendisi için birtakım hazırlıklar bulunduğu saptanmış olsun, bu yola başvuran taraf saldırgandır." ifadeleriyle saldırganın tanımlandığını ve Sovyetler Birliği'nin bu müdahalesinin uluslararası hukuka, Sovyetler Birliği'nin kendi prensiplerine olduğu gibi halen yürürlükte olan bu anlaşmaya da aykırı olduğunu ileri sürer.

Konuşmasına, Orta Avrupa ve Orta Doğu alanları arasındaki gerilimli bölgede kalan Türkiye'nin bu iki alandaki ABD-SSCB mücadelesinden etkilenme potansiyelini anlatarak devam eden Aybar, NATO'ya karşı tutumunu ve uluslararası politikada Türkiye'nin durumunu bağımsızlaştırmaya yönelik tutumunu sürdürür ve bu tutumuna tarihimizden milli bir dayanak sunar. "...Kağıt üzerinde ne kadar yetkiler düzenlenmiş olursa olsun, anlaşmada efendim bütün üyeler eşittir, denmiş olursa olsun, fiilen NATO Amerika'nın emrinde bir ittifaktır. Amerika gerekli gördüğü zaman NATO'ya dayanarak savaş açar ve Amerika son sözü söyler. Böyle bir ittifakta ise, az gelişmiş, geri kalmış bir ülke olan Türkiye'nin yeri yoktur. Çünkü böyle bir ittifak, emperyalizmin emrinde bir ittifaktır. Türkiye ise emperyalizme karşı ilk milli kurtuluş savaşını vererek istiklalini, bağımsızlığını kazanmış bir memlekettir. Bu memleketin böyle bir ittifakta yer alması, eğer biz hala istiklal savaşı Türkiye'si, Mustafa Kemal'in Türkiye'sine sadık isek, böyle bir devletin bu çeşit bir ittifakta yer almasına katıyen cevaz yoktur... (Aybar, 1988: 183)" diyerek, hem ABD'nin ve NATO'nun emperyalist kimliğine vurgu yaparken, hem de Türkiye'nin tarihi milli kimliğine vurgu yaparak anti-emperyalist bir tutumla bu ittifakta yer almaması gerektiğini dile getirir.

Bu noktada, Aybar'ın vurguladığı anti-emperyalist duruş ve mücadele, kendilerinin "ikinci kurtuluş savaşı" verdiklerini ifade eden MDD tezinin savunan solcular ile aynı ekseninde değildir. Aybar, gerek kimliği, eğitimi ve kökenleri gerekse entelektüel ve ideolojik duruşu ekseninde Milli Mücadele'yi ve anti-emperyalizmi hep savunmuştur. Ancak çalışmanın önceki kısımlarında belirttiğimiz üzere o işçi sınıfına dayalı bir hareketle kapitalizm ve sınıfsal sömürü ve dışsal sömürü olan emperyalizm ile aynı anda mücadele edilmesi gerektiğini ve proletaryaya dayalı bir sosyalist hareketi ve sınıf temelli bir mücadeleyi önclemiştir. Özellikle 1968'den sonra Türkiye'nin temel çelişkisini kendine özgü tarihi ve koşulları çerçevesinde "özgürlük-ceberrut devlet" çelişkisi olduğunu iddia eden ve özgürlük problemini, sınıfsal analizi geri plana atarak önceleyen Aybar, MDD'cilerden farklı bir "Doğululuk" matrisine yönelmiştir.

Ayrıca konuşmasında, 5 Mart 1959 tarihli hükümetin ABD ile yaptığı bir ikili anlaşmayı da gündeme getiren Aybar, Türk Hükümeti tarafından imzalanan bu anlaşma ile ABD'nin iç işlerimize rahat karışabilir hale geldiği, anlaşmanın bir maddesinin "korkunç" bir şekilde Türkiye'de hükümet istikrarsızlığı, gösterileri, eylemleri ya da iç çatışmaları engelleyemezse Amerikan güçlerini, silahlı kuvvetleri dahil yardıma çağırabileceği durumunu içerdiğini söyleyerek bunun (o dönemde muhalefette olan CHP'nin gösteriler mitingler düzenlemesinin bile Demokrat Parti iktidarına ABD güçlerini muhalefeti bastırmak için

yardıma çağırma hakkı verdiği gibi ABD'ye de gerekli gördüğü takdirde çeşitli bahanelerle Türkiye'ye silahlı güçlerle müdahale hakkı vermesinde hareketle) Türkiye'yi adeta ABD'nin uydusu haline getirdiğini söyleyerek, emperyalizme karşı istiklal savaşını vererek ondan kurtulan bir milletin yeniden kendi eliyle onun kucağına düştüğünü ve bunun da tarihte ilk ve tek olduğunu vurgulamıştır.

Konuşmasına devam eden Aybar, sınıfsal bağlara ve egemen sınıfların dışarıyla kurdukları münasebetlere vurgu yaparken şu cümleleri kullanmıştır. "...Kardeşlerim, bir nokta daha önemli: Gerek askeri ve siyasi antlaşmalar gerekse iktisadi, mali ve ticari antlaşmalar ki bu antlaşmalar devletlerarasında yapılmıştır, bu antlaşmaların devletten devlete kurduğu bağların yanı sıra birtakım sınıfsal bağlar da kurulmuştur. Türkiye'nin hakim sınıflarıyla, yani ağa-komprador-bürokrat üçlüsüyle emperyalizmin ve milletlerarası sermayeyi temsil eden sınıflar arasında çok kuvvetli çıkar bağları kurulmuş ve bu çıkar bağları ister istemez sınıfsal niteliklerinin gerisinde birtakım kişisel münasebetlere çıkar beraberliklerine de yol açmıştır...(Aybar, 1988: 187)."

Bu noktada, Aybar, temel Sosyalist Devrim tezlerine ve daha önce bahsettiğimiz görüşlerine uygun olarak neden emperyalizm ile beraber sınıfsal sömürü ve kapitalizmle, işçi sınıfı temelinde bir mücadele verilmesi gerektiğini sınıfsal analizlerle açıklama yoluna gitmiştir. Bu yöndeki açıklamalarını proletaryaya dayalı hareket ve Sosyalist Devrim tezine uygun olarak şu cümlelerle desteklemiştir: "...Emperyalizm, Amerikan emperyalizmi ve milletlerarası kapitalizm Türkiye'de ne yoldan gerçekleşiyor? Ne yoldan emellerini, hedeflerini, çıkarlarını tahakkuk ettiriyor? İçerideki yerli ortakları aracılığıyla, yani ağalar kompradorlar ve bürokratlar aracılığıyla. Demek ki biz emperyalizme karşı mücadelemizde onun yerli ortaklarına karşı da mücadeleyi birlikte yürütmezsek, o zaman Amerikan emperyalizminin belirgin, en belirgin Türkiye'deki hedeflerini yani üslerini Türkiye dışına atsak bile, NATO'dan çıksan bile, bu ilişkiler devam ettiği sürece yani sınıftan sınıfa, dış kapitalist sınıflarla iç kapitalist sınıflar arasındaki ilişkileri de bertaraf etmedikçe, yani ağa-komprador-bürokrat üçlüsünü Türkiye içinde zararsız hale getirmesek emperyalizmin boyunduruğundan tamamıyla kurtulmuş olamayız... (Aybar, 1988: 188)."

Konuşmasının devamında Adalet Partisi ve CHP'yi eleştiren Aybar, Adalet Partisi'ni "halkın oylarıyla iktidara geldiği halde, emekçi halka karşı olan felsefesiyle emekçi halka karşı olan bir burjuva partisi" olarak tanımlamaktadır. CHP'yi ise, "son zamanlarda toprak reformundan, "ortanın solu"nda, sosyal adaletten söz etmesine rağmen esasında düzenin bir partisi haline gelmiş ve emekçi halktan yana değil sistemden yana olan ve sosyal demokrasi ile kapitalizmi tamir etmeye çalışan bir parti" olarak nitelemektedir. Bunun devamında, "...Türkiye kapitalizmden sosyalizme geçmedikçe, sosyalizme geçirilme yoluna oturtulmadıkça düzen değişmez. Kapitalist düzenin yaraları ancak böyle tamir edilebilir. Başka türlü tamir yolu yoktur... (Aybar, 1988: 192)" diyerek CHP'nin anlayışını eleştirmiş ve ardından kendi demokratik sosyalizm anlayışını vurgulamıştır: "...Biz düzen değişikliği derken, emekçi halk kitlelerinin, yani Türk işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların, anayasanın kendilerine tanıdığı haklara sahip çıkarak, bilinçlenerek devlete ağırlık koymalarını ve bu ağırlıkla kapitalist düzenden sosyalizme geçilmesini kastediyoruz... (Aybar, 1988: 192)."

Bu noktadan sonra Aybar, tarihsel anlamda Türkiye'de bürokrat sınıfının egemenliği ve gelişimi üzerine yaptığı analizler ve tespitler doğrultusunda bir değerlendirmeye geçmektedir. "...Osmanlı Devleti'nde padişahın etrafındaki bu sınıf, (Seyfiye, İlmiye, Kalemîye bürokrat sınıfları) yüzlerce yıl devleti yönetmiştir. Bu sınıf nasıl bir sınıftır ki, ne üretim araçlarının mülkiyetine sahiptir, ne de üreticidir denilebilir... (Aybar, 1988: 192)." Bu noktada Aybar, bu bürokrat sınıf egemenliğinin Tanzimat'a kadar kesin bir şekilde o dönemden sonra da görece olarak (İttihat ve Terakki Partisi'ni bu sınıfın yönetimi doğrudan ele geçiren temsilcileri saymaktadır.) üstünlüğünü devam ettirdiğini ve iktisadi hayatta herhangi bir mülkiyet ya da faaliyetinin olmamasına rağmen siyasetin "tarihsel kendine özgü" bir şekilde Osmanlı'da iktisadi hayata egemen olduğu ve bu durumun, bürokrat sınıfın egemenliğinin CHP'nin tek parti iktidarı döneminde de devam Demokrat Parti iktidarına kadar devam ettiğini, Demokrat Parti döneminde itibaren ise iktisadi hayatın ve burjuvazinin siyaseti kontrol altına aldığını söyler.

Buradan hareketle Aybar, konuşmasında konuyu "ceberut devlet analizi"ne yönelir ve bürokrasi sınıfının Osmanlı Devleti ve CHP İktidarı döneminde Türkiye'de "kendine özgü tarihsel bir karakteristik ile" baskıcı bir şekilde egemen olduğunu, özgürlükleri kısıtlayan bir yönetim anlayışı sergilediğini ve zamanla komprador ve ağa sınıfları ile nasıl işbirliğine girdiğine değinir. Konuşmasının bu bölümüne baktığımızda Aybar'ın ülkenin içinde bulunduğu koşullara göre geliştirdiği yeni formülasyonun izlerini görebiliriz. Ceberut devlet kavramı, Aybar'ın Türkiye'nin temel çelişkisinin sınıfsal bir çelişkiden ziyade, bürokrasi egemenliğinde ceberut devlet eliyle inşa edilen özgün yapıda "özgürlük" olduğu yönündeki yeni belirlemesinin izleri görülebilir. Özellikle 1968'den sonra Aybar, "üstbelirlenim"in önemine ve Türkiye'ye özgü bürokrasi ve ceberut devlet analizlerinden yola çıkarak farklı bir "Doğululuk" matrisine yöneldiğini görebiliriz.

Ancak konuşmasında Aybar, halen Sosyalist Devrim tezinin sağlam izlerini taşımaktadır. Öyle ki, Kadroculara ve MDD'cilere eleştiri yöneltmeyi ihmal etmemiş bunların egemen bürokrat sınıfla işbirliği içerisinde olan sapmış solcular olduklarını söyleyerek tepeden inmece bir sosyalizmin ne gelebileceğinin ne de gelen her ney olursa bu şekilde faydalı olamayacağını şu sözlerle vurgulamıştır: "...Kardeşlerim bunların hepsi ham hayaldir. Çünkü sosyalizm emekçi halkın düzenidir. Onların dışında bir kadronun, bir aydınlar grubunun yöneteceği, kuracağı bir düzen değildir... (Aybar, 1988: 194)."

Konuşmasında Kıbrıs meselesine de değinen Aybar, emperyalizmin ve ABD'ye ve NATO'ya bağımlılığın pençesinde olan Türkiye'nin Kıbrıs meselesi konusunda elinden hiçbir şey gelmediğini ve gelmeyeceğini belirtmiştir. Aybar'ın bu noktada bağımsızlık vurgusuna bakıldığında kendi içinde tutarlı bir görüntüsü vardır. Ancak Kıbrıs meselesi konusunda konuşmadan 6 yıl sonra 1974 yılında Bülent Ecevit Başbakanlığındaki hükümetin Kıbrıs'a müdahalesini göz önüne aldığımızda, olaylar, başka dinamikler ve koşullar söz konusu olsa da Aybar'ın öngördüğü gibi gelişmemiş ve Türkiye o durumda ABD'ye karşı bir hareket alanı bulmuştur.

Konuşmasının devamında son dönem analizlerinde öne çıkan "kendine özgü", "farklı bir Doğululuk" ve "üstbelirlenim" vurgularına yöneldiğini görüyoruz Aybar'ın. "...Hiçbir memleketin çelişkileri birbirinin eşi ve benzeri değildir. Aynı kategoride tarihi aşamanın aynı düzeyinde olan toplumlar bile, yani batının ileri kapitalist toplumlarında bile çelişkiler birbirinin aynı değildir... (Aybar, 1988: 197)" diyen Aybar, "...Temel çelişkiyi mutlaka tarihi dediğimiz ikinci derecede dediğimiz çelişkiler etkiler. Üstyapı müesseseleriyle temel çelişki mütemedi bir alışveriş, etki-tepki münasebeti içindedir. Ve bir bakıma temel çelişki de 'üst belirlenmiş' durumdadır. Bundan dolayıdır ki Türkiye sosyalizmini kurarken şüphesiz sosyalist kitapların kanuniyet mertebesine ulaşmış bilgileriyle ayağımızı sağlamca basacağız. Ama öncelikle sosyalizme götüren temel kanunların ışığında kendi gerçeklerimizi bulacağız... (Aybar, 1988: 198)" şeklinde konuşmasına devam ederek Batı entelektüellerini takip ettiğini ve alt yapı-üst yapı tartışmalarından haberdar olduğunu göstermektedir. Öyle ki, üst yapıya verdiği önem onun temel Sosyalist Devrim tezinden tam olarak saptırmasına rağmen konuşmanın kendi içerisinde başta bahsettiği tezi ile yani alt yapının ve sınıfsal ilişkileri asıl çelişki olduğu ve birincil önem arz ettiği tezi ile bir çelişki sergilemektedir. Bunu parti kongresi içindeki ve solun genelindeki durumda yeni formülasyonlara yönelen Aybar'ın halen sentez arayışı içinde olması ve bu arayışı diğer partililere de haklı gösterme çabası içerisinde olmasıyla açıklayabiliriz.

Aybar, Marksist anlamda bile olsa dogmatizme karşı tavrını şu cümlelerle ifade etmektedir: "...Sevgili kardeşlerim, sosyalist evvela her şeyden evvel 'taassuplara' karşı olan insan demektir. Sosyalist, dogmalara, naslara, hazır formüllere karşıdır. Sosyalist meseleleri çözen adam demektir. Yani meselelere yeni bulgular getiren adam demektir. Ve sosyalist, herhalde fikren son derece cesur, bedenen cesurluğu kadar fikren de cesur adam demektir... (Aybar, 1988: 198)."

Konuşmasının devamında toprak reformunun gerekliliğine, kır proletaryasının önemine, Doğu sorununa ve sosyalizmi kurmakta demokratik parlamenter yöntemin önemine vurgu yapan Aybar, partisinin yönetiminde işçi sınıfının en az %50 oranında bulunması kotasına vurgu yapar ve sosyalizmin işçi sınıfının parti eliyle demokratik mücadelesi ile ancak gelebileceğine olan inancını yeniden vurgular.

Konuşmasının sonuç bölümünde sosyalizmin gerekliliğinin kitlelere anlatılması noktasında, farklı kitlelerin temel çelişkinin dışındaki üst yapı çelişkilerini önemseyip onlara hitap ederek temel ekonomik çelişkinin de anlatılması ancak temel çelişki budur diyerek kitlelerin gelenekselleşmiş şeref, haysiyet, ahlak gibi üst yapı unsurlarının doğrudan yabana atılmaması gerektiğini vurgular. Bu hassasiyetini şu cümlelerle açıklar. "...Hassasiyetini ön planda tutan insanlarımız ki bizde bunlar yalnız Doğu'da değil, memleketin her yerinde yaşamaktadır: bu sorunu önemle göz önünde tutacağız..." Aybar, "...Sosyalizmin insancıl yüzünü özündeki hürriyetçi yüzü bunca cefa çekmiş halkımıza göstermek ödevi bize düşüyor. Türkiye sosyalizminin başarısı, özelliği de bu olacak. Halkımızı iktidara getireceğiz, onu horlanan, ezilen ikinci-üçüncü sınıf vatandaş olmaktan kurtaracağız. Biz büyük seçimlere bu inanç içinde gireceğiz. Ve benim inancım; bu yüzü gülmemiş halkımızın yüzü mutlaka gülecektir; mutlaka Türkiye bağımsızlığına kavuşacaktır. Mutlaka Türkiye sosyalist olacaktır..." diyerek seçimlerdeki hedeflerini özetlemiş ve konuşmasını tamamlamıştır.

SONUÇ YERİNE

Sosyalist-komünist akımlar ve teoriler her ülkede az çok etkili olduğu gibi Türkiye siyasal tarihinde de kendisini uzun yıllar göstermiştir. Kimi zaman teorik bakımdan yetersiz eylemler, kimi zaman eylem bakımından eksik teorik tartışmalar kimi zamansa bu iki sorunun birlikte bulunduğu durumlarda iç ve dış konjonktürel olumsuzluklar ya da amaçsal-yöntemsel belirsizlikler yüzünden Türkiye tarihinde hiçbir zaman iktidara gelemeyen sosyalist düşünce, buna karşın Türkiye tarihinde bir asra yakın bir zamandır etki göstermiştir.

TKP'ye, Türkiye sosyalizm düşüncesi ve hareketlerinin tarihi açısından özel bir önem atfetmek gerekmektedir. Kurulduğu tarihten itibaren legal yönetimle hep sorunları olan geleneksel TKP'nin Kemalist

CHP iktidarına genel bir bakışını ele aldığımız bu çalışmada iki parti arasındaki ilişkilerin dönemin ruhuna uygun olarak kimi zaman olumlu bir perspektif kazansa da gerek CHP gerekse TKP'nin birbirinden çok farklı görüşleri temsil ettikleri söylenebilir.

Çalışmada ele aldığımız diğer ana konu, 1960'lardan itibaren Türk siyasal yaşantısında özgün kişiliği, düşünceleri ve eylemleriyle adından söz ettiren bir siyaset adamı olarak Mehmet Ali Aybar'dır. 1968 tarihli, Türkiye İşçi Partisi üçüncü kongre konuşmasının onun düşünceleri ve dönemin sosyalist hareketlerinin dengeleri açısından bir analizini yapmaya çalıştığımız Aybar'ın, öngörülerinin önemli bir kısmının tutmadığını söylesek de analizlerinin önemli bir kısmının doğru olduğunun hakkını da teslim etmek durumundayız. Kuşkusuz Aybar'ın da kendi içinde bazı çelişkileri mevcuttu. Ancak Mehmet Ali Aybar'ın, kendini revize edebilen ve dogmatizme karşı duran tutarlı bir düşünür olarak kendini ve düşüncelerini de olumlu niyetlerle revize etmeye yönelmesi beklenen bir durumdur. O dönemin şartları ve baskıları altında Aybar'ı ve konuşmasını değerlendirmek gereğinin bilincinde olduğumuz zaman doğrusuyla yanlışıyla, eksikliğiyle fazlasıyla bir devre damga vuran bir düşünce, siyaset ve dava adamını, onun yönelimlerini ve dönemini daha iyi ve yakından anlama şansına sahip olunur.

KAYNAKÇA

- AKDERE, İlhan ve KARADENİZ, Zeynep (1996), *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- ALKAN, Mehmet Ö. (1991), "İşçi-Sosyalist Fırkası 1921", *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925) Belgeler-2*, Mete Tunçay (der.), İstanbul: BDS Yayınları, ss. 141-145.
- AKSAKAL, Hasan (2009), "Gülyüzlü Bir Sosyalist, İlkeli Bir Siyasetçi: Mehmet Ali Aybar'ın Türk Siyasal Yaşamındaki Yeri ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, ss. 79-102.
- AYBAR, Mehmet Ali (1945), "Bir Gün Sabah Olursa", *Vatan*, 13 Ekim 1945.
- AYBAR, Mehmet Ali (1946), "Kafa Düşünmek İçindir", *Doğru Yol*, 7 Mayıs 1946.
- AYBAR, Mehmet Ali (1988), *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, "Türkiye İşçi Partisi Üçüncü Büyük Kongresi Mehmet Ali Aybar'ın Konuşması", İstanbul: BDS Yayınları.
- BAŞTIMAR, Zeki (1965), "Komintern 7. Kongresi'nin 30. Yıldönümü Konuşması", *Yeni Çağ*, Ekim 1965.
- BELGE, Murat (1998), "Sol", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Ertuğrul Ahmet Tonak ve İrvin Cemil Schick (der.), İstanbul: Belge Yayınları, ss. 159-188.
- ÇULHAOĞLU, Metin (2002), "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı", *Praxis*, Sayı 6, ss. 9-21.
- GÜZEL, Şehmus (1993), *Türkiye'de İşçi Hareketi*, İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- HARRIS, George (1979), *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KARAKIŞLA, Yavuz Selim (1998), "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri", *Toplum ve Bilim*, No. 78, ss. 187-208.
- OKAY, Cüneyd (1996), "Bezirganlar Cemiyeti Burjuva Toplumu", *Toplumsal Tarih*, Cilt 6, Sayı 35, ss. 42-47.
- SADİ, Kerim (1994), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, Mete Tunçay (der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÜNLÜ, Barış (2002), *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1999), *Türkiye'de Siyasal Partiler 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (1972), *Mesai: Halk Şuralar Fırkası Programı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (1984), "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a Kadar)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (1981), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, 1923-1931*, Ankara: Yurt Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (2000), *Türkiye'de Sol Akımlar 1: 1908-1925*, İstanbul: BDS Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (1992), *Türkiye'de Sol Akımlar 2*, İstanbul: BDS Yayınları.
- "Türkiye Komünist Partisi 58 Yaşında" (1978), *Ürün Sosyalist Dergisi*, Sayı 51.